

LESZKOVEN LÁSZLÓ

A jóhiszeműség és tisztesség elvével össze nem egyeztethető – „méltánytalan” – késlekedés egyes kérdéseiről

On Certain Issues of “Unfair” Delay Incompatible with the Principles of Good Faith and Fairness

Abstract: Delay in asserting a claim or exercising a right has basically two legal consequences: prescription and forfeiture. A time limit has as a consequence forfeiture if the law clearly states this. However, civil law also recognizes other effects of delay, which may have the effect of extinguishing rights. This is known as disappearance of the right, where the claimant delays in exercising the right in an unjustified and unacceptable manner. This passivity may, depending on the circumstances, infringe the requirements of good faith and fairness, which are fundamental principles of civil law, and may also run counter to the requirement of reasonable behaviour. Where appropriate, passivity may also imply a waiver of rights. This “presumption” may be justified by the legitimate interest of the third party concerned, the safety of the circulation of goods and rights, or the need to avoid uncertainty.

Keywords: passage of time as a legal fact, prescription, forfeiture, waiver, principles of good faith and fair dealing

Összefoglaló: A követelés érvényesítésével, illetve a jog gyakorlásával való késedelemnek alapvetően két jogkövetkezménye van: az elévülés és a jogvesztés. Egy határidő csak akkor jogvesztő, ha ezt a jogszabály egyértelműen kimondja. A polgári jog azonban ismeri a késlekedés egyéb jogszüntető hatását is. Ezt nevezzük elenyészésnek, amikor a jogosult indokolatlanul, el nem fogadható módon késlekedik a joggyakorlással. E passzivitás a körülmények függvényében a polgári jogi alapelvként megfogalmazott jóhiszeműség és tisztesség követelményét sértheti, ellenkeezhet az elvárható magatartás tanúsításának megkövetelésével is. Adott esetben a passzív magatartásból a jogról való lemondásra is lehet következtetni. E „vélelmet” indokolhatja a jogviszonyban érintett harmadik személy jogos érdeke, a forgalombiztonsága vagy éppen a bizonytalanság elkerülésének igénye is.

Kulcsszavak: az időmúlás jogi ténye, elévülés, jogvesztés, jogról való lemondás, jóhiszeműség és tisztesség alapelve

1. Bevezetés

Külön magyarázatra nem szorul, hogy a polgári jog minden szegletében nagy jelentőséggel bír az időtényező. Alig találunk olyan jogi helyzetet, jogviszonyt, amelynek ne lenne valamilyen jogilag releváns kapcsolata az idővel. Az időmúlás a jogi tények rendszerének egyik igen jelentős tagja, mely a polgári jogi jogviszonyokra azoknak minden létszakában hatást gyakorol.

A Ptk. Hatodik Könyvének IV. fejezete *Az elévülés* címet viseli. A Ptk. 6:21. §-a kimondja, hogy a jogosultság gyakorlására és követelés érvényesítésére jogszabályban előírt határidő eltelte jogvesztéssel akkor jár, ha ezt a jogszabály kifejezetten így rendeli. Ha a határidő nem jogvesztő, arra az elévülés szabályait kell alkalmazni. A jogvesztés mint a késedelem, a jogérvényesítéssel való késlekedés jogkövetkezménye az alanyi jog megszűnését eredményező, s mint ilyen, az időmúláshoz kapcsolódó legsúlyosabb szankció. Ha a jogszabályban megállapított határidőhöz az adott jogszabály nem fűzi *expressis verbis* a jogvesztés következményét, akkor a megállapított határidő nem minősülhet zárosnak, és arra az elévülés szabályait kell alkalmazni.¹

E most idézett szabály elsősorban azt jelenti, hogy a követelés érvényesítésére vagy jog gyakorlására nyitva álló határidő főszabályként elévülési természetű, a tartama a Ptk. 6:22. § (1) bekezdését figyelembe véve öt év, melynek eltelte hivatalból nem észlelhető. A bírói úton való érvényesítés lehetőségét ugyanis önmagában az időmúlás ténye nem szünteti meg, ahhoz a kötelezett kifogására van szükség. Mivel pedig az elévülési idő eltelte a kötelezettnek a szolgáltatás teljesítésére irányuló kötelezettségét nem érinti – Ptk. 6:23. § (2) bekezdés –, az elévült követelés alapján teljesített szolgáltatás nem minősül tartozatlan fizetésnek, sem pedig a jogosult oldalán alaptalan gazdagodásnak, az ilyen önkéntes teljesítést az elévülésre tekintettel visszakövetelni sem lehet.²

Az elévülés ebben az értelemben tehát egyértelműen az alanyi jog gyakorlásának, a követelés érvényesítésének lehetőségére tekint, amikor az elévülés folytán a bírói úton való érvényesíthetőség lehetőségét zárja ki, de magát az alanyi jogot szünteti meg. A Ptk. fent idézett 6:23. § (2) bekezdésének rendelkezése arra mutat rá, hogy a keresetességi jog elévülés miatti elvesztése ellenére a kötelelemhez fűződő ún. *reflektív* (visszaható vagy visszahajlő) *joghatások fennmaradnak*.

Akármerre is közelítünk a kérdéshez, azt látjuk, hogy az *elévült kötelelem is kötelelem*, bár joghatásában csonka: az adós joggátló hatalmassága – az elévülési kifogás – következtében a hitelező (jogosult) a cél előtt megtorpanni lesz kénytelen. Ez a hiányosság nem eredeti fogyatékosága a követelésnek vagy jogosultságnak. Az ismert – e helyütt nem részletezendő – szabályok szerint az alanyi jog pusztán az időmúlás miatt nem fogja nélkülözni a kénytetőséget: az elévülés hivatalból nem észlelendő, csak kifogás alapján foghat helyt (adósi védekezőként). Az elévült követelés beszámítható, adott esetben tehát a saját tartozás teljesítése céljára, akár a szembenálló követelés

1 Vö. VÉKÁS Lajos, GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*, Wolters Kluwer, Budapest, 2018, második, átdolgozott kiadás, 1417.

2 Az elévülés jogintézményét monografikus jelleggel dolgozza fel PUSZTAHELYI Réka: *A magánjogi elévülés*, Novotni, Miskolc, 2015.

teljesítésének kikényszerítésére is szabályosan felhasználható.³ Mindezen „maradék joghatások” mellett sem kétséges, hogy az elévülés az alanyi jogot igényállapotából visszaveti, lefokozza.

Ehhez képest a *jogvesztés* – az alanyi jog *megszüntetése* – egyértelműen drasztikus, mindenképpen határozottabb jogelvonást eredményez. Nem véletlen, hogy e jogkövetkezményt a joggyakorlási vagy igényérvényesítési határidő eltelte csak akkor vonja maga után, ha ezt jogszabály kifejezetten, tehát egyértelműen így rendeli. E következményhez – melyre negatív joghatásként, szankcióként szoktunk hivatkozni – csak indokolt esetben folyamodik a jog. A Ptk. 6:21. §-ának rendelkezése egyszerű: az időmúlásnak az igény érvényesítése szempontjából kétféle anyagi jogi következménye lehet, mondhatni vagy ez, vagy az. A kettő közül az elévülési jogkövetkezmény a „főszabály”, a jogvesztő határidő pedig az indokolt kivétel. Jobban megnézve azonban az elévülés és a jogvesztés közötti különbségtétel mégsem olyan kategorikus, amennyire látszik: az elsőre „*elvágalagosnak*” tűnő megközelítés átmeneteket és átfedéseket tartalmaz.

Ha a jogszabály a követelés érvényesítésére vagy jog gyakorlására határidőt szab, és erre az elévülés jogi szabályait kell alkalmazni, ez egyben azt is jelenti, hogy a jogosult ezen időn belül *elvíleg* szabadon gyakorolhatja a jogát és érvényesítheti a követelést, amíg az fennáll. Az elévülés útjára lépett – „*elévülőfélben lévő*” – követelés ugyanúgy követelés, mint amely az imént vált esedékessé, vagyis érvényesíthetővé. Elvíleg ereje teljében van mindkettő – míg az elévülési kifogás ki nem oltja. A polgári jog ugyanis nem tesz különbséget az egy hónapos és az „élete negyedik évében járó” kötelmi követelés között. Az elévülés alá eső követelések életük új létszakába – a természetes kötelem állapotába –, az elévülési idő beálltával mondhatni egyik pillanatról a másikra lépnek át. „Beszáradásuk” (ahogyan Fehérváry jellemzi a „*már nem gyakorolhatóság*” állapotát) ekként nem fokozatos erővesztés.⁴

Ebből egyenesen következik, hogy pl. egy öt éves elévülési idő esetében a követelés az elévülési idő végéig jogi értelemben a lényegét tekintve azonos módon érvényesíthető, a kénytetőség – Tóth Lajos szavaival élve a „*kereshetőségi joggal vértetzettség*” – csak a határidő elteltével szűnik meg. A polgári jog a hitelező jogosult számára a kereseti jogot az elévülés bekövetkeztéig megadja: az elévülési szabályok között nem találunk olyat, amely a követelés jogosultját az igényérvényesítésre sürgetné, vagy pedig szankcionálná az elévülési időn belüli várakozást, „tétlenséget”. Egyszóval a jog az elévülési időtartamot teljes egészében a jogosult rendelkezésére bocsátja, hogy ezalatt gyakorolja jogát vagy érvényesítse követelését, azaz bírósághoz fordulhasson. A megállapításból ugyanakkor az is következne, hogy az elévülési időn belül fellépő jogosultat az igényével az idő haladtára való tekintettel elutasítani nem lehet.

3 Ahogyan Grosschmid fogalmazott, a beszámítás eszköz a *kénytetőség szertárában*, ekként az elévült követelés beszámítása is az.

4 Semmiképpen nem jellemezhető – érzékeltethető – tehát olyanfajta hatalomátollódással, mint amivel tulajdonjog-fenntartás esetében találkozhatunk. A tulajdonjog fenntartása mellett átruházott és át is adott ingó dolog ugyanis – ha jogi értelemben véve, de gazdasági szempontból mégis – annál kevésbé tartozik az eladó hatalmába, minél nagyobb részt fizetett meg a vevő a vételárból. E „fokozatos hatalomátollódás” a csőd és a végrehajtás bizonyos szakaszaiban szembetűnő. Vö. LESZKOVEN László in BODZÁSI Balázs (szerk.): *Hitelbiztosítékok*, HVG-ORAC, Budapest, 2016, 74.

2. A követelés (jogosultság) elenyészése

A fenti szabály azonban nem minden esetben érvényesülhet maradéktalanul. Az elévülési időn belül a polgári jogi rendelkezések általában nem sürgetik a jogosultat arra, hogy a követelés érvényesítésével iparkodjék. Vannak mégis olyan helyzetek, amikor a jog gyakorlásával való késlekedést, a követelés érvényesítésének halogatását a jog nem nézi jó szemmel, és a tétlenséghez „jogfosztó” következményt fűz. A követelés érvényesíthetősége (a jog gyakorolhatósága) ilyenkor *az elévülési idő előtt is megszűnik. Ezt a jelenséget hívjuk elenyészésnek.*⁵

A polgári jogi szabályok ugyanis olykor mégis felróják a hitelezőnek, ha nem igyekszik, ha megfelelő ok nélkül késlekedik. A határidőt megtartja elévülésinek, minden eredeti és kihasználható rugalmasságával együtt, azonban az elévülés beállta előtt (mégis) megvonja az igényérvényesítés lehetőségét a jogosulttól. E jogi konstrukció többféleképpen is megvalósulhat. Közös jellemvonás ezekben az esetkörökben az, hogy a jog egyszerű „nem gyakorlása, a pusztá passzivitás” vagy az igény érvényesítésével való késlekedés önmagában nem eredményez jogvesztést. E hátrányos jogkövetkezmény – véleményünk szerint – csak akkor kapcsolódik a szóban forgó tényálláshoz, *ha e magatartást a polgári jog valamilyen okból a jóhiszeműség és tisztesség követelményével össze nem egyeztethetőnek tartja: ennek következménye lesz az alanyi jog megszűnése*, mely által a korábban még élő, igényállapotú jogosultság végleg „szárnyaszegetté” válik.

A jogvesztés és jogfosztás kifejezések nem költői túlzások, hiszen az elenyészés eseteiben nem egyszerűen arról van szó, hogy a jogosult tétlensége miatt a jogszabály az elévülést előbbre hozza vagy hamarabb beállítja. Hanem arról, hogy a késlekedés következtében a polgári jog szabályai a jogosultat az egyébként még a rendelkezésre álló – le nem telt – joggyakorlási követelésérvényesítési határidőn belül sújtják jogvesztéssel. Ilyenkor az alanyi jog szűnik meg, tehát ugyanaz a helyzet áll elő, mintha a jogalkotó a követelésre jogvesztő (záros, prekluzív) határidőt állított volna fel. A különbség, hogy a Ptk. 6:21. §-ának szabályára való tekintettel a határidő jogvesztő jellegét *a jogi normának egyértelműen, kifejezetten ki kell mondania*, míg a jog, illetve követelés elenyészése a nem méltányolható, nem igazolható – és éppen ezért jogilag el nem fogadható, ezért illojális – *késlekedés* következménye lehet.

Fontos látni, hogy a Ptk. 6:21. §-ának szabályához hasonlóan *az elenyészés esetei is jogszabályon alapulnak*. A különbség annyi, hogy míg az előbbi esetben kifejezetten így rendelkezik a konkrét jogi norma, amikor tételesen megfogalmazza a jogvesztést, addig a jogelenyészés most vizsgált eseteiben általános polgári jogi szabályok: leginkább a polgári jog alapelvei, esetleg a jogalkalmazás technikai eszközeinek (analógia) alkalmazásával jutunk el arra a következtetésre, hogy az adott helyzetben az alanyi jog megszűnik. Az elenyészés éppen emiatt nehéz, de legalábbis semmiképpen nem egyszerű jogi képlet. Ráadásul sokféle megjelenési formája van, melyek egymáshoz képest különböző okokra

⁵ Erre a helyzetre igen találó a Fehérváry által az elévülésre használt „beszáradás” kifejezés is, de érdekességként említjük meg, hogy korábbi munkajogi irodalomban talákoztunk a kereseti jog *elsenyvedése* (szintén beszédes) fordulattal is. FEHÉRVÁRY Jenő: *Magyar magánjog kistükre* Budai-Nyomda, Budapest, 1941, hetedik javított, bővített, részben átdolgozott kiadás.

támaszkodhatnak, és intenzitásuk sem egyforma. Ez az intenzitás lényegét tekintve nem más, mint *a jog nemtetszésének, ha úgy tetszik, „morcoságának foka”*. Az elenyésztés annak kifejeződése, hogy a polgári jog becsületes intenciói igenis rosszállják a polgári jog bázisát képező kívánalmakkal – jellemzően az alapelvekkel – össze nem egyeztethető, azokkal ellentétes jogi tényeket, mulasztásokat és magatartásokat. Látni fogjuk, hogy az elenyésztést kimondó tényállások többsége a jóhiszeműség és tisztesség, az elvárható magatartás és a rendeltetésszerű joggyakorlás alapelvi követelményeinek megsértésével, vagyis a polgári jog legelemibb szabályainak sérelmével igazolja a jogvesztést. A Polgári törvénykönyv szabályai *nem közömbösek, a jogalkalmazók sem lehetnek azok a törvény halkabb önszavával szemben* (Grosschmid kifejezése). Ha tehát az adott tényállás esetében a perbíróság a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megsértését észleli, az alapellenes igénynek nem ad szabad utat. Az alapelvbe ütköző magatartás, joggyakorlás is jogsértő, jogellenes.

3. A követelés (jog) elenyésztésének egyes, említésre érdemes esetkörei

3.1. Az ajándék visszakövetelése

Az elenyésztés esetének mondhatni jogirodalmi „klasszikusa” az *ajándék visszakövetelhetőségének a megszűnése*. A Ptk. 6:237. § (2) bekezdése lehetővé teszi a még meglévő ajándék visszakövetelését, vagy megadja az ajándék helyébe lépő érték követelésének jogát abban az esetben, ha a megajándékozott vagy a vele együtt élő hozzátartozója az ajándékozó vagy közeli hozzátartozója rovására súlyos jogsértést követ el. A 6:237.§ (4) bekezdése úgy rendelkezik, hogy visszakövetelésnek nincs helye, ha az ajándékozó a sérelmet megbocsátotta. Megbocsátásnak vagy az ajándék visszaköveteléséről való lemondásnak számít a törvény szerint, ha az ajándékozó az ajándékot hosszabb ideig megfelelő ok nélkül nem követeli vissza. A kialakult bírói gyakorlatot fogalmazta meg a PK 76. számú állásfoglalásának II. pontja, és ez az iránymutatás jelenik meg a régi Ptk. 582. § (4) bekezdését követő Ptk. 6:237. § (4) bekezdésében is. Az ajándék visszakövetelésére szabály szerint az általános elévülési időn belül nyílik lehetőség, tehát az ajándékozó főszabályként öt éven belül léphet fel követelésével a megajándékozottal szemben. *A megbocsátással* azonban a visszakövetelés joga elenyészik, azaz az elévülési időn belül is megszűnik. A világosan kifejezett, kinyilvánított megbocsátással *azonos módon értékeli* a Ptk. azt a jogi ténytet, ha az *igényjogosult – bár erre lehetősége lenne – hosszabb időn keresztül nem él a visszaköveteléssel*. A Ptk. magyarázata az elenyésztést az általánostól (5 év) rövidebb, de nem egyértelműen elévülési határidőként látszik felfogni, melynek azonban a „konkrét időtartamát” a kódex nem határozza meg, hanem azt az eset körülményeit mérlegelő, a tényállást értékelő jogalkalmazóra bízta.⁶ A visszakövetelési jog nem gyakorlása, a hosszabb időn át tartó halogatás – mint jeleztük – a megbocsátással azonos

⁶ *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz 1866.*

jogkövetkezménnyel jár: megbocsátás esetén pedig az ajándék többé nem követelhető vissza. Ez azt jelenti, hogy ilyen esetben a jogosultság – az elévülési időn belül is – megszűnik: nem csupán a bírói úton való érvényesítés lehetősége, hanem *maga az alanyi jog is elvész*. Így véve az elévülési időn belül kimondott elenyésztés végeredményben nem más, mint a követelésével, alanyi jogával hanyagul bánó jogosultat (hitelezőt) érő törvényi joghátrány, *jogvesztésben megnyilvánuló hátrányos jogkövetkezmény*.

Az elenyésztés jogvesztést eredményező hatásának okát a jogi irodalom és a gyakorlat egységesen abban jelöli meg, hogy az ajándékozó – nem vitásan fennálló – visszakövetelési jogával *nem tarthatja indokolatlanul hosszú ideig bizonytalanságban a megajándékozottat*. Ezért észszerű, elvárható időn belül gyakorolnia kell e jogot. A már megtörtént, teljesedésbe ment ajándékozás „*contra causáját*” jelentő visszakövetelési jog „lebegtetése” mindenféle károsító szándék, visszaélési célzat *nélkül is* (!) nem kívánatos függő helyzetet eredményez, melynek bizonytalanságát el kell kerülni. Az elévülési időn belüli *jogvesztés* kilátásba helyezésével a jog lényegét tekintve *nem az elévülési időt rövidíti* le, hanem az adott helyzetben nem méltányolható halogatást szankcionálja. Ez ráadásul súlyosabb joghátrány, mint ha a jogalkotó egyszerűen egy rövidebb elévülési időt mondana ki: a késlekedés jogkövetkezménye a jogosultság megszüntetése. Ennek nyilvánvaló oka az elenyésztés intézményében keresendő és lelhető meg: ez pedig *a polgári jogi alapelvvel össze nem egyeztethető joggyakorlás szankcionálása*. Már említést nyert és az alábbiakban még vissza is fogunk térni rá: ha megállapítható, hogy a késlekedés a jóhiszeműség és tisztesség alapelvébe ütközik, akkor ennek – a visszakövetelési ok elenyésztésének és a visszakövetelési jog megszűnésének – észlelését követően a bíróság a jogosulttól a jogsegélyt megtagadja: a keresetet elutasítja, a késlekedés miatti jogvesztésre alapított kötelezett védekezésnek helyt ad.

Megjegyzendő, hogy a törvényi rendelkezés szerint az ajándék visszakövetelésével való indokolatlan késlekedés súlyos jogsértés esetén is megfosztja az ajándékozót az ajándék visszakövetelésének jogától. Ha azonban az ajándékozó alapos – a késlekedésre vetítve: *menthető* – okból nem tudja követelését érvényesíteni, a jogérvényesítés akadályba ütközik, aminek következtében a jogvesztés nem következik be.⁷

A jogosultság elenyésztésének ezen esetében az egyik legfontosabb indok a „joglemondás vélelme”, azaz: abból a magatartásból, hogy az ajándékozó a már megnyílt visszakövetelési igényét *alapos ok nélkül, hosszabb ideig* nem érvényesíti, az általános életpaszta szerint általában arra lehet következtetni, hogy azzal nem kíván élni. Ezen a ponton egyébként a szabályozás mögött meghúzódó jogalkotói álláspont azonos az elévülés jogpolitikai indokolásával. Másképpen fogalmazva a halogatás ráutaló magatartása következtében a jogosult a jogáról lemondottnak tekinthető. Ezt az észszerűsége alapuló következményt a Ptk. 6:237. § (4) bekezdésének idézett fordulata törvényi szintre is emeli (megbocsátásnak, illetve a visszakövetelésről való lemondásnak számít, ha az ajándékozó az ajándékot megfelelő ok nélkül, hosszabb ideig nem követeli vissza). *A megbocsátás és a visszakövetelésről való lemondás egyaránt elenyészteti a visszakövetelési jogot*, amit a törvény egyértelműen kifejezésre juttat: „*visszakövetelésnek nincs helye*”.

7 BDT2005. 1205.

3. 2. Illojális késlekedés elővásárlási jog gyakorlása esetében

A jog által „nem méltányolt” késlekedés másik esetköre az *elővásárlási jog gyakorlásának halogatása, késedelve*.

Helyesen mondta ki egy korábbi, a régi Ptk. hatálya alá tartozó ügyben a Fejér Megyei Bíróság, hogy az elővásárlási jog nem tulajdoni, hanem *kötelmi igény, amely nem „korlátlan” ideig illeti meg a jogosultját. A forgalom biztonságához fűződő érdek is azt követeli, hogy az igény jogosultja a lehető legrövidebb időn belül eljen a jogszabály által biztosított jogával. Az elővásárlási jog mint kötelmi jogosultság is elenyészik akkor, ha hosszabb ideig nem gyakorolják.*⁸ Az idézett döntés jogszabály alapján fennálló elővásárlási jog késedelmes gyakorlásáról szólt, az elővásárlásra jogosult felperes az elővásárlási joga megsértése miatti fellépést, keresetindítást halogatta. A jogeset – mint említettük – a régi Ptk. hatálya alá tartozott, a hatályos Polgári törvénykönyv 6:223. § (2) bekezdésének rendelkezései már igen szigorúan szabályozzák az elővásárlási jogosultság megsértésének jogi következményét – a fellépés időbeli vonzatára nézve is. A Ptk. e rendelkezései nyomatékosítják, hogy a sérelmet szenvedett jogosultnak a lehető legrövidebb időn belül bírósághoz kell fordulnia: kérnie kell az elővásárlási jog sérelmével létrejött átruházó szerződés hatálytalanságának és a szerződés vele való létrejöttének megállapítását. A jogosultnak tehát nem elegendő a pusztá jogsértést állítani (kimutatni), alanyi jogát *gyakorolnia is kell*: élnie kell elővásárlási jogával. Ehhez igazolnia kell a teljesítőképességét is. Ez a normatív szabályozás egyébként összhangban van mindazzal, amit a nem tolerálható (illojális) késlekedés kapcsán már eddig elmondtunk. Az elővásárlási joggal kapcsolatos jogviták egyik sajátossága éppen az, amire Villányi László is rámutatott annak idején, igaz, általános jelleggel: „[a]z életben nem ritkán fordulnak elő olyan helyzetek, amelyekben a felek jogai és kötelezettségei egymás irányában tárgyilag bizonytalanokká válnak. Ilyenkor gyakran a kölcsönös jóhiszeműség kívánja meg, hogy az a fél, aki valamilyen jogot akar érvényesíteni, eziránt nyomban tegyen lépéseket (felszólítás, perlés) vagy legalább közölje a másikkal, hogy őt kötelezettnek tartja, nehogy ez a tárgyilag bizonytalan helyzetben akként rendezkedjék be, mintha kötelezve nem volna.”⁹ E megállapításnak abból a szempontból is jelentőséget kell tulajdonítani, hogy az elővásárlási jog nyitva maradásának bizonytalansága semmiképpen nem kívánatos: az ingatlanforgalom biztonságával, a tulajdoni viszonyok egyértelműségének követelményével mindenképpen ellentétes. Itt is, akárcsak az ajándék visszakövetelésére vonatkozó igény hosszabb időn át tartó „nem gyakorlása” (a „lebegtetés” mint jogilag releváns passzivitás) esetében az indokolatlanul nyitva maradó kérdések mielőbbi lezárása a cél. Erre elsősorban az elővásárlási jog jogosultjának van lehetősége, és ez neki is legalább annyira érdeke, mint az eladónak és a vevőnek.

Ugyanez mondható el pl. a korlátolt felelősségű üzletrész átruházásakor fennálló elővásárlási jog gyakorlásáról is. Annyiban mindenképpen, hogy a polgári jog a társasági könyvben szabályozott, részesedéseken fennálló elővásárlási jogok gyakorlása esetében sem tolerálhatja a joggyakorlással való késlekedésnek a most tárgyalta „minősített esetét” – vagyis amikor a mulasztás, késedelem a polgári jog alapvető követelményeit súlyosan sérti.

⁸ BDT2002. 698.

⁹ VILLÁNYI László in SZADITS Károly szerk.: *A magyar magánjog*, harmadik kötet, Kötelmi jog Általános része, 619.

3.3. A késlekedés jogszünetítő hatása a kezességi jogviszonyon belül

Az eddigiekből is kiderült, hogy az illojális késlekedés szankciójaként előálló jogvesztés – vagyis az elenyésztés – kimondása a tipikus tényállási helyzet jogalkotói értékelésén túlmenően számot tart a jogalkalmazók finomértékelésére is. A *törvénylátás* (Grosschmid kifejezése) nem csak a bíróságokra vonatkozó követelmény, de *általános elvárás* is. A polgári jogi viszonyokban kötelező magatartási mérce: a jóhiszeműség és tisztesség alapelvei követelménye, mely nézetünk szerint a most tárgyalt jogintézménynek egyenesen a gerincét képezi, a lényegét tekintve egyaránt jelen van a jogalkotói értékelésben (értsd: amikor a *jogi norma eleve jogvesztő határidőt* határoz meg), és kifejeződik az elenyésztés *jogalkalmazási* eseteiben is. Erre hoztunk több példát tanulmányunkban, megjegyezve, hogy a jogfejlődés utóbb gyakran jogtétellel, jogszabállyá alakítja a jogalkalmazás során megerősödő elveket.

További szempont a harmadik személyek érdekében való kötelező figyelem. Almási Antal írt e kérdésről egy kitűnő – igen sokféle élethelyzetet szem előtt tartó – tanulmányt a *Jogállam* című folyóiratban. Hangsúlyozta, hogy az adós és a hitelező bár ellenérdekűek, jogi szempontból azonban nem ellenségek és nem lehetnek egymással szemben „*közünyös nemtörődomséggel eltelt előkelő idegenek sem*”.¹⁰ A hitelezőt megillető jog csak akkor keletkezik hatályosan (értsd ez alatt: hatni képesen – saját megj.), ha a kötelemben ellenfelét azokról a lényeges kérdésekről, melyekben ellentétes érdekelttségük mintegy kicsúcsosodik, maga is megfelelően tájékoztatta, értesítette. E gondolatmenet mentén jutunk el a *többszemélyes polgári jogi jogviszony egyik klasszikusához, a kezességhez*. A kezesség ugyan kétszemélyes szerződés, de hárompólusú kötelmi jogviszony, melyben az alanyok – a hitelező, a kezes és az adós – jogi kapcsolatából egészen egyértelműen lehet következtetni a jogviszony „*finompolarizáltságára*”. Itt van mindjárt a hitelező behajtási kötelezettsége (ún. *behajtási diligentia*). Általában véve a jogosult maga dönti el, hogy adósával szemben tesz-e, és ha igen, mikor és milyen behajtási lépéseket. Hagyhatja akár elévülni is a követelést – az én házam, az én váram jelszavát hangoztatva. Amíg a jogviszony kétszemélyes, a hitelező valóban szabadon dönt a követelés érvényesítése vagy akár veszni hagyása felől. A kezes képhe kerülésével azonban „*megszűnik ez a szabadkéz politikája*” (Beck Salamon), és a jogosult kötelezve lesz a behajtási lépések megtételére.¹¹ Ez fejeződik ki a Ptk. 6:426. §-ának rendelkezésében (mely a régi Ptk. 276. § (2) bekezdésének szabályára rímel), mely szerint „*[h]a a jogosult lemond a követelést biztosító valamely jogról vagy egyébként az ő hibájából a követelés a kötelezettel szemben behajthatatlanná válik vagy a behajtása jelentősen elnehezül, a kezes szabadul annyiban, amennyiben a kötelezettel szemben megtérítési igénye alapján egyébként kielégítést kaphatott volna*”. E kötelezettség a tételes szabály ellenére ma is a *dogmatikus álobligáció* képét idézi fel, hiszen a jogszabály *közvetlenül ma sem sorozítja arra* a hitelezőt, hogy a saját érdekkörébe tartozó behajtási lépéseket *haladéktalanul* – *illojális késlekedés nélkül* – *tegye meg*, a követelése biztosítékait tartsa fenn, ideértve azt is, hogy ezek értékét őrizze meg stb., hanem *közvetett* parancsot ad: a kezessel szembeni

10 ALMÁSI Antal: *Ügyletkötési gondosság*, *Jogállam*, 1926, 510–516.

11 BECK Salamon: *A többszemélyes magánjogi helyzet*, Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Részvénytársaság, Szeged, 1935.

fellépés lehetőségének elvonásával, a kezes szabadulásának kimondásával fenyegeti.¹² A Ptk. 6:426. §-ának rendelkezése ezáltal a fizető kezest *ipso iure* megillető *megtérítési igényt biztosító egyfajta védőkötelem*. A normatartalom azonban Nizsalovszkyval egyetértő álláspontunk szerint szankcionált kötelmi parancsként is felfogható.¹³ E parancs a témánk szempontjából azt jelenti, hogy a hitelező nem késlekedhet a kötelezett felépítésével, mert ellenkező esetben számolnia kell a kezes mentesülésével. Illojális késlekedése tehát (legalább részleges) jogvesztést eredményezhet. Amennyiben a hitelező megszegi a behajtás és a biztosítékok fenntartása, megóvása tekintetében őt terhelő kötelezettségeket, a kezes szabadul (mentesül) annyiban, amennyiben a szabályszerű jogosulti magatartás esetében megtérítést nyerhetett volna. E jogszabályi rendelkezés kivételes kárkötelmi vonásokkal bír.¹⁴ A hitelezőtől pozíciójából fakadóan egyébként is elvárható, hogy figyelemmel kísérje a követelés jogi sorsát – különösen annak behajthatóságát, szem előtt tartva a követelés biztosítékait is. Ebben a körben külön kifejezett szerződési megállapodás hiányában is tekintettel kell lennie a tágabb értelemben felfogott kötelemben részes harmadik személyek – pl. a kezesek – érdekeire is, függetlenül attól, hogy *e törvényes érdekek „jövőbeliek”*, egyelőre még csak *lappangóak*. Az viszont kétségtelen, hogy a tágabb értelemben felfogott többszemélyes kötelmi jogviszonyban e „búvó ügyletek” (Grosschmidtől kölcsönvett fordulat) kiteljesedésének lehetősége eleve benne rejlik.

A Ptk. 6:426. §-ának szabálya a fentiek szerint úgy is szemlélhető, mint az együttműködési kötelezettséget, tágabban *a jóhiszeműség és tisztesség alapelvi szabályát sértő, a jogalkotó által nem tolerált, nem helyeselt és ezért jogellenesnek minősített magatartás jogkövetkezménye*. E rendelkezésben tehát lényegét tekintve ugyanaz az alapelvi parancs szólal meg, mint az illojális késlekedés imént tárgyalt eseteiben.

3.4. Késlekedés és az értékviszonyok változása

Külön kiképzett esete a késlekedés szankcionálásának a Ptk. 6:534. § (1) bekezdésének kárkötelmi szabálya, amely a következőképpen szól: „[h]a a károkozás és az ítélethozatal között az időmúlásra vagy egyéb körülményre tekintettel az értékviszonyokban jelentős változás következett be, a bíróság az okozott kár mértékét az ítélethozatal időpontjában fennállt értékviszonyok szerint határozhatja meg. Ebben az esetben a károkozó késedelmi kamat fizetésére az érték meghatározásának időpontjától kezdődően köteles.” Természetes kiegészítője a szabálynak a (2) bekezdésbe foglalt rendelkezés, amikor rögzíti, hogy ha a károsult kártérítési igénye érvényesítésével felróhatóan késlekedik, az ár- és értékviszonyok változásának kockázatát maga viseli.

12 Ugyanez a jogi hozzáállás kell hogy érvényesüljön más, hasonló esetekben is, amikor a jogalanyak kimondatlanul is idegen érdekre kell figyelemmel lennie. Természetesen nem arról van szó, hogy a jogviszonyok alanyainak folyton-folyvást örködniük kellene idegen érdekek felett – pláne nem a saját érdek háttérbe szorításával. A jogaira, követeléseire főszabályként mindenkinek magának kell elsősorban vigyáznia, de a szerződéses jogviszonyok szigorú, merev kétszemélyes relatív felfogása ma már egyértelműen nem tartható. A lényegét tekintve hasonló szempontok kerülnek előtérbe, amikor a hitelezők közösségének érdekére való figyelmet követeli meg a jogszabály. Lásd pl. BDT2022. 4513.

13 NIZSALOVSKY Endre: *Kötelmi jog. Általános tanok*. 1948/49. tanévi előadások, kézirat, MEFESZ Jogász Kör, 376.

14 Lásd a kéréshez a BH2022. 13, EBH2015. P.9, BH2002. 407. határozatokat is.

A Ptk. 6:534. § (1) bekezdése általános szabályként fogalmazza meg az értékviszonyokban a károkozás és az ítélethozatal időpontja között beálló változás következményeként azt a lehetőséget, hogy a bíróság a kár mértékét az *ítélethozatal időpontjában irányadó érték* alapján, ahhoz igazodva állapítsa meg. Ez eltérést jelent a főszabálytól, hiszen a kártérítés összegét alapvetően a kár bekövetkeztének időpontja határozza meg: a kártérítés a kár bekövetkeztével esedékessé válik, nyomban megtérítendő, késedelmes kártérítés esetére pedig az idő múlása miatti kompenzációt a késedelmi kamattal rokon kárcamat hivatott – minimum kárátalány alakjában – nyújtani.

A jogszabály abból indul ki, hogy a károsult a vagyonában beálló értékcsökkenést haladéktalanul, de legalábbis elvárható időben érvényesíteni fogja. Mivel a kárkötelelemre is irányadó az elévülés közös kötelmi szabálya, alapvetően a bíróság előtti keresetindításra öt év áll rendelkezésére. Ha a kár bekövetkezte után az értékviszonyokban jelentős változás áll be, a károsult védelmét szolgálja, hogy a bíróság eltérhessen a kármegállapítás törvényi főszabályától, és az ítélethozatalkor irányadó – tehát az aktuális, megváltozott – értékállapotra tekintsen és az így számolt kárösszeg megtérítéséről rendelkezzen (és értelemszerűen *ezen összeg után* annak megállapítása időpontjától köteles a károkozó kamat fizetésére). A jogi irodalom szerint a szabály egyértelműen hitelezővédelmi (károsultat védő) indítással, amennyiben viszont a károsult felróhatóan késlekedik az igénye érvényesítésével, abban az esetben erre a kivételes és javára szóló bírói alakító jogra nem tarthat igényt.

A Ptk. szabálya a kötelmi jogi értékegyensúly biztosításának, megteremtésének (Bíró György) egyik lehetséges eszköze.¹⁵ A valorizációs természetű szabály egy törvény által biztosított lehetőség, amelytől a Ptk. 6:534. § (2) bekezdése az igényérvényesítéssel felróhatóan késlekedő károsultat megfosztja. A károsult-jogosult ugyanis ilyenkor az értékviszonyok megváltozásából, jellemzően a pénzértékromlásból, az áremelkedésből stb. eredő hátrányt a késedelmi kamatban rejlő kárátalányon felül nem fogja tudni a károkozóra áthárítani: e vagyoni hátrányt felróható késlekedésével lényegében tehát ilyen esetben magának okozta. Az illojális késlekedésről fentebb kifejtettek túlnyomórészt erre a jogi helyzetre is állnak: az elévülési időn belüli haladéktalan fellépést a polgári jog itt is közvetetten, a kárkötelelem mértékének meghatározásán keresztül sürgeti. A helyzet a hitelező kezessel szembeni megtérítési követelése körében elmondottak annyiban hasonlóságot mutat, hogy a károsultat terhelő e „*gyorsreagálási kötelezettség*” szintén egyfajta álobligáció (Beck Salamon).

4. Összegzés

A joggyakorlással vagy a követelés érvényesítésével való nem méltányolható késlekedés az idő múlásának sajátos jogi következménye, tehát jogi tény. E késlekedés olyan mulasztása a jogosultnak, melynek következtében a követelés érvényesítésére való alanyi joga megszűnik, annak ellenére, hogy a követelés érvényesítésének, illetve a jog

¹⁵ BÍRÓ György: *Az értékállandóság biztosítékai a kötelmi jogviszonyokban*, kandidátusi értekezés, Miskolc, 1992.

gyakorlásának határideje egyébként még nem telt el. Ezt a jogintézményt nevezzük elenyészésnek, a régebbi magánjogi irodalomban olykor találkozhatunk a jog elsenyvedése kifejezéssel is: ezek találóan mutatnak rá a jogi tényhez kötődő következmény lényegére.

A sajátos elnevezés használata – dolgozatunkban az *elenyészés* kifejezését részesítettük előnyben – azért is indokolt, hogy megkülönböztessük a határidő múlásának két alapvető következményétől: az elévüléstől és a jogvesztéstől.

Az elenyészés megfosztja a jogosultat a joggyakorlás lehetőségétől, az elenyészés kimondásával a polgári jog az elévülési időn belül egy lépést tesz a jogvesztés, vagyis az alanyi jog megszüntetése felé. A jogintézmény maga tehát jogszünetítő hatású, perjogi szempontból a pernyertesség anyagi jogi sikerfeltételét, a *kereshetőségi jogot enyészeti el*.

Az elenyészés a *jogosulti passivitas jogvesztő* hatását fejezi ki. Jogtechnikai szerkesztésmódja – kialakítása, kimondása, a jogvesztés indokolása stb. – igen változatos és kifejezetten sokszínű. Közös jellemzőjük, hogy elsősorban a polgári jogi alapelvekkel (pl. a jóhiszeműség és tisztesség követelménye, a *venire contra factum proprium* tilalma, az elvárható magatartás követelménye stb.), pontosabban ezek súlyos megsértésével igazolható. Az elenyészés említett és tárgyalt esetei sokszor nagyfokú rokonságot mutatnak a *dolus generalis* fogalma alatt említett jogi helyzetekkel. Lehetséges, hogy az elenyészés indoka a jogról, követelésről való vélelmezett (hallgatólagos) lemondás, mely nézetünk szerint sokkal inkább a körülményekből levont következtetés, és nem a szoros értelemben vett joglemondás.

Az elenyészés kimondása ugyanakkor – éppen a kifejezetten erős (intenzív) jogszünetítő következmény miatt – nagyfokú körültekintést igényel. Jogi alapja nehezebben megmarkolható ugyan, de csak annyiban, amennyiben az alapelvként meghatározott, kimondott, kifejezett szabályok „általánosabbak” – kevésbé konkrétak az *expressis verbis* rögzített jogtételekhez képest. Mivel azonban kétségtelen, hogy az alapelvek is jogi szabályok – méghozzá jelentőségükben előkelő helyen álló szabályok¹⁶ –, megsértésük jogellenességet eredményez. Az alapelvet sértő jogi tény szankciója („ellenhatása”) a körülményekhez, a tényálláshoz igazodik.

16 Melyek többsége valóban kiérdemli a „királyi paragrafus” elnevezést.